

رضایت و برائت

دکتر محمد رضا فارسی نژاد

متخصص پزشکی قانونی

و کارشناس حقوق

تئوری رضایت

فقهای امامیه بر خلاف فقهای اهل سنت پزشک را مسئول جبران خسارت مالی و جانی وارده بر بیمار می دانند و معتقدند که پزشک ضامن جبران خسارت وارده می باشد حتی اگر مرتکب تقصیری هم نشده باشد

هرگونه درمان بدون رضایت بیمار تجاوز به حقوق او محسوب میگردد و قابل طرح در محکمه میباشد. شرکت بیمار در خصوص نوع درمان خود یعنی شریک در نتیجه نهایی.

تئوری رضایت بر این نکته دلالت دارد که هر فرد عاقل و بالغی حق دارد در امور درمان و یا روش درمانی که برایش توصیه شده یا ضرورت دارد تصمیم بگیرد.

تعریف رضایت نامه

رضایت نامه امضاء مدرکی است که بیمار قبل از انجام هر گونه اقدامات درمانی، از کلیه خطرات درمان، راههای درمانی و جایگزین و خطرات آن توسط پزشک آگاهی می یابد.

رضایت صحیح چه شرایطی دارد؟

الف - بیمار توانایی پذیرش و تصمیم گیری در خصوص اطلاعات داده شده را داشته باشد. به همین دلیل، شرط بالغ، عاقل و هوشیار بودن برای بیمار در نظر گرفته شده است.

سن بالای ۱۸ سال، مبتلا نبودن به بیماری شناختی و دارای هوشیاری کامل، شرایط الزم برای رضایت و براءت از خود فرد است، در غیراین صورت، از ولی بیمار رضایت گرفته میشود.

رضایت صحیح چه شرایطی دارد؟

ب - اطلاعات به صورت صحیح و به طور کامل به بیمار داده شده و همه موارد برای بیمار روشن شود. از جمله نوع بیماری، عوارض و خطرات بیماری، شرایط درمان از جمله هزینه مربوطه، عوارض و خطرات احتمالی درمان، دوره نقاهت و طول درمان، شرایط دوره نقاهت و بعد از اقدام درمانی و درمانهای جایگزین، با زبان ساده به بیمار یا ولی وی گفته شود.

ج - بعد از دادن توضیحات، بیمار وقت کافی داشته باشد تا در خصوص موارد بیان شده، آزادانه تصمیم گیری کند، یعنی در مواردی که زمان کافی وجود دارد. بیمار میتواند با خانواده، دوستان و حتی پزشکان دیگر مشورت کند و تصمیم نهایی را بگیرد.

اعتبار رضایت نامه

Validity of consent

رضایت باید:

-آزادانه و حقیقی باشد

-آگاهانه باشد

- نتایج و عوارض احتمالی درمان بیان شود و در پرونده ثبت شود.

- متن رضایت نامه قابل فهم ، بدون توسل به زور، ترسانیدن یا فریب باشد.

-قبل از اقدام درمانی و اعمال جراحی یا مقارن با آن ابراز شود

اعتبار رضایت نامه

Validity of consent

رضایت نامه به صرف امضای بیمار معتبر نیست بلکه بیمار باید در مورد آنچه که بدان رضایت داده است آگاهی و بینش کافی داشته باشد. لذا این هدف نیز صرفاً "با آموزش بیمار امکان پذیر است.

در حقیقت رضایت نامه یعنی آموزش بیمار نه وسیله دفاعی پزشک

فرد رضایت دهنده می بایست:

الف) عاقل باشد.

ب) بالغ باشد.

ج) دارای صلاحیت حقوقی و قانونی باشد.

رضایت و قانون

هیچ عملی را برای شخص نمی توان انجام داد مگر اینکه :

قانون انجام آنرا مجاز کرده باشد (طبق رویه قضائی اصل ضرورت اثبات شود) یا شخص رضایت داشته باشد.

رضایت نامه یعنی اخذ اجازه از بیمار توسط پزشک **قبل** از انجام هر گونه اقدام پزشکی ✓

اخذ یا جلب **رضایت آگاهانه** از بیمار حقی است که نزد وی محفوظ می باشد. ✓

رضایتنامه وسیله ای برای **آموزش** به بیمار است. ✓

یک قاعده کلی

- معالجه و درمان بدون رضایت بیمار به جز در موارد اضطراری (اورژانس) ، امری غیر قانونی است
- بر خلاف گذشته که پزشکان اعتقاد داشتند چون درمان به سود بیمار است می توان وی را به انجام آن مجبور کرد .

انواع رضایت

Forms of Consent

۱- رضایت نامه تلویحی (ضمنی)

Implied consent

۲- رضایت اظهاری (صریح)

Express consent

۳- رضایت در موارد خاص

Consent in special cases

۱- رضایت تلویحی:

- یعنی بدون اینکه کلامی رد و بدل بشود، رفتار دو طرف نشان از رضایت بدهد؛ مانند دست دادن دو نفر با هم که در این عمل، هر دو رضایت به انجام این کار دارند و یکی نمیتواند بگوید من مجبور به این کار شدم.
- مراجعه بیمار به مطب یا درمانگاه یا بیمارستان برای دریافت خدمات یا بالا زدن آستین برای گرفتن فشار خون یا تهیه دارو برای مصرف

۲- رضایت صریح:

رضایت شفاهی و رضایت کتبی

در مواردی که فرآیند خطرناکی وجود ندارد ولی به دلیل خاص، پزشک، اقدام درمانی یا معاینه ای ویژه را انجام میدهد، از رضایت صریح به صورت شفاهی استفاده میشود؛

مثلاً تزریق داروی زیر جلدی، با درد همراه است یا من میخواهم که ناحیه تناسلی شما را معاینه کنم. بهتر است در این مواقع شخص سومی هم (ترجیحاً هم جنس بیمار باشد) در هنگام معاینه حضور داشته باشد

□ در این موارد نیز آماده شدن بیمار برای معاینه، دلیل بر رضایت و همکاری نکردن با پزشک، دلیل بر نارضایتی است. در این موارد، برای اقدام درمانی اجازه گرفته میشود ولی در جایی ثبت نمیشود.

رضایت کتبی

- در مواردی که احتمال آسیب، خطر جانی یا نقص عضوی برای بیمار متصور است، رضایت صریح کتبی گرفته میشود تا در صورت اقامه دعوا به راحتی قابل ارائه و دفاع باشد.
- مانند اعمال جراحی آنژیوگرافی، لاپاراسکوپی، بیهوشی و درمان نازائی و ...

رضایت در موارد خاص

- - رضایت همسر
- - رضایت در کودکان و افراد صغیر
- - رضایت در بیماران روانی
- - رضایت در بیماران مسن
- - رضایت در موارد اورژانس

رضایت همسر

گاهی رضایت یک فرد به تنهایی کافی نیست و این موضوع مربوط به مواردی است که در **زندگی مشترک زن و مرد و حقوق ناشی از ازدواج** تأثیرگذار می باشد. مانند بستن لوله های رحم - سقط جنین درمانی و درمان نازایی یا هیستریکتومی و وازکتومی که در این موارد رضایت زن و شوهر لازم است.

در متن قانون، هیچ اشاره‌ای به اخذ رضایت از همسر بیمار نشده است و در صورت عاقل، بالغ و هوشیار بودن فرد (شرایط اخذ رضایت)، گرفتن رضایت از خود فرد کفایت میکند و نظر شخص دیگری الزم نیست،

البته ممکن است بیمارستان، دانشگاه یا وزارتخانه برای درمانهای خاص، شرایطی در نظر گرفته باشند و دستورالعملی صادرکنند که رعایت این دستورالعملها نیز ضروری است ولی از نظر قانونی برای این گونه موارد، نظر همسر یا پدر، ارزشی ندارد و مالک، خود فرد است،

مگر اینکه شرایط الزام برای دادن رضایت را نداشته باشد که در آن صورت، مثل تمام موارد دیگر از ولی بیمار رضایت اخذ میشود.

گرفتن رضایت در کودکان:

۱- در موارد اورژانس که جان کودک در خطر است، گرفتن رضایت لازم نیست.

۲- رضایت دهنده شامل پدر و یا سرپرست و قیم قانونی خواهند بود (با شرایط سلامت عقلی، بالغ بودن و ...) و متأسفانه مادر در حضور افراد فوق نمی تواند رضایت دهنده باشد مگر اینکه طبق حکم دادگاه دارای سرپرستی (قیومت) قانونی باشد.

□ ۳- اگر بیمار کودک باشد و بستگان حاضر به اقدامات درمانی نباشند و کودک را نیز ترخیص نمی نمایند سه نفر پزشک با هر نوع تخصص حاضر در مرکز درمانی قضایا را صورت جلسه می کنند، توضیح می دهند، یک نسخه در پرونده بیمار گذاشته می شود و نسخه دیگری تحویل مدیریت بیمارستان برای پیگیری قانونی می گردد. پس از نوشتن گزارش بلافاصله پزشکان کار درمان را شروع می کنند و مراتب به اطلاع مقام قضایی اعلام می گردد.

رضایت در بیماران روانی

- در بیماران با عقب ماندگی ذهنی شدید اخذ رضایت از ولی یا قیم وی الزامی است در بیمارانی که اجباراً بستری میشوند و رضایت به درمانهای دارویی یا الکتروشوک نمی دهند اقدام به درمان بعد از کسب نظر متخصص بلامانع است .
- در موارد اورژانس اخذ رضایت الزامی نیست.

در چه مواردی گرفتن رضایت ضرورتی ندارد؟

الف - اخذ رضایت نامه و براءت نامه در موارد اورژانس های پزشکی لازم نیست.

اورژانس در پزشکی یعنی وضعیت غیر منتظره و معمولاً خطرناکی است که خواستار اقدام فوری و مداخله پزشکی جهت حفظ جان بیمار است.

ب - مواردی که تمام یا قسمتی از جامعه در معرض خطر قرار می گیرند مانند:

۱- معاینه بهداشتی از دانش آموزان مدارس و زندانیان (در زندان) و کارگران و کارکنان اردوگاهها و کسبه و تولیدکنندگان و فروشندگان مواد غذایی

۲- داوطلبان ازدواج

در چه مواردی گرفتن رضایت ضرورتی ندارد؟

۳- مسافرینی که از خارج به کشور می آیند

۴- افرادی که دست به خودکشی زده اند

۵- چنانچه متهم یا فرد دیگری از جانب دادگاه به پزشکی قانونی معرفی شده اخذ رضایت از او برای انجام معاینه ضرورت ندارد.

۷- در مواردی که پزشکی قانونی جهت بررسی بیشتر نامبرده را به متخصص معرفی می کند هم رضایت ضرورت نیست.

رضایت در بیماران خاص

- در بعضی از بیماران، مانند بیماران با شرایط خاص و بدخیم، برای نتیجه بهتر درمانی و حفظ سلامت بیمار، باید برخی نکات از بیمار پنهان بماند و موارد مهم با بستگان او در میان گذاشته شود، اگرچه این عمل در بعضی از مکاتب جایگاهی ندارد، با توجه به وضعیت جامعه ایرانی، این امر مناسب به نظر میرسد.
- به این اقدام، « **privilege Therapeutic** » گفته میشود که باید در برگه رضایت نوشته شود که با توجه به شرایط بیمار، این موارد به تشخیص پزشک یا صلاح دید بستگان، به بیمار گفته نشد.
- در مواردی نیز خود بیمار نمیخواهد توضیحات داده شده را بشنود و تمایل به دریافت اطلاعات ندارد که باید در برگه رضایت توضیح داده شود که خود بیمار از دریافت اطلاعات خودداری کرده است.

شیوه گرفتن رضایت کتبی

۱- در رضایت نامه باید نام و نام خانوادگی و نام پدر و شمار شناسنامه و محل صدور (بیمار) و همچنین مشخصات فرد رضایت دهنده (خود بیمار و یا فرد دیگر) ذکر شود.

۲- رضایت نامه باید به امضاء (خود بیمار یا فرد رضایت دهنده) برسد. امضاء شامل نوشتن نام و نام خانوادگی و ذکر تاریخ و ساعت است. در مواردی که بیمار یا رضایت دهنده بی سواد است از انگشت سبابه دست او اثر انگشت گرفته می شود.

۳- در مواردی که لازم است اقدام درمانی و یا تشخیصی صورت گیرد بهتر است موضوع، نوع بیماری و یا نوع اقدامی که قرار است انجام گیرد به طور دقیق و خلاصه ذکر شود. مثلاً نوشته شود «برای انجام عمل بستن لوله های رحم خانم ... رضایت داریم.»

□ ۴- در موارد باخطر بالا در جهت اخذ یک «رضایت آگاهانه» نیز موضوع خطر دقیقاً توسط شخص پزشک معالج و یا همکار نزدیک وی به بیمار و سرپرستان او توضیح داده می شود و در رضایت نامه ذکر می گردد. مثلاً نوشته شود «با توجه به درمان نازایی خطرات همراه ناخواسته ای می تواند باشد لذا رضایت داریم که ...» و یا «نظر به اینکه عمل جراحی سرطان به طور ناخواسته می تواند همراه خطرات و عوارض باشد رضایت داریم که ...»

برائت نامه

□ یعنی چنانچه بیمار در طی درمان دچار عوارض یا نقص عضوی گردید، پزشک در صورتی که بر اساس موازین فنی و علمی اقدام کرده باشد ضامن نیست

چگونه برائت بگیریم؟

۱- مشخصات کامل بیمار و سرپرست او (در مواردی که بیمار بیهوش است و یا کودک است و یا صلاحیت دادن رضایت و برائت را ندارد و ...) همراه با تاریخ و ساعت ذکر شوند.

۲- نام و مشخصات پزشک و همچنین تیم درمانگر (تحت عنوان گروه پزشک همکار دکتر X) و نام مرکز درمانی قید گردد.

۳- از زبان بیمار و سرپرست او شرح داده شود که دقیقاً متوجه نوع بیماری و عوارض آن هستند و آگاهانه نه تنها رضایت به انجام کار دارند و بلکه پزشک و تیم درمانگر را «بری الذمه» می نمایند. البته فرم مربوطه مانند رضایت نامه به امضاء و تصدیق بیمار و سرپرست و شهود و ... برسد.

ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

بیان می کند:

” هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیا یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام می شود مجاز است. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نیست”

نظریه تقصیر

در نظریه تقصیر پزشک در ابتدا مسئولیتی ندارد، مگر اینکه بیمار یا اولیای بیمار، بتواند قصور پزشک را نسبت به عدم رعایت الزامات فنی اثبات کند

برای مثال تعلل در بردن بیمار به اتاق عمل، یا الزامات علمی برای مثال پزشکی که تجربه کافی در جراحی قلب ندارد، جراحی قلب بپذیرد و به علت فقدان مهارت و علم کافی بیمار فوت کند، در این صورت چون پزشک دو شرط قبلی را رعایت کرده است، بیمار یا اولیای بیمار بایست شرط عدم رعایت الزامات فنی، علمی یا نظامات دولتی را اثبات کند تا بر مبنای نظریه تقصیر، پزشک مسئول شناخته شود.

ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی

بیان می کند:

“هر گاه پزشک در معالجاتی که انجام می دهد موجب تلف یا صدمه بدنی گردد، ضامن دیه است مگر آنکه عمل او مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد یا اینکه قبل از معالجه براءت گرفته باشد و مرتکب تقصیری هم نشود و چنان چه اخذ براءت از مریض به دلیل نابالغ یا مجنون بودن او، معتبر نباشد، و یا تحصیل براءت از او به دلیل بی هوشی و مانند آن ممکن نگردد، براءت از ولی مریض تحصیل می شود ...”

نظریه خطر چیست؟

نظریه خطر اصل را بر مسئولیت پزشک می گذارد و در واقع پزشک باید اثبات کند تمامی شرایط گفته شده در ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی عباراتی از قبیل اینکه عمل پزشک مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد و مرتکب تقصیری هم نشده باشد حتی اگر برائت نامه از بیمار یا ولی بیمار نگرفته باشد.

تفاوت حقوقی رضایت و برائت

رضایت نامه از بابت رفع مسئولیت کیفری پزشک گرفته می شود یعنی اگر پزشکی الزامات پزشکی یا فنی را رعایت نکند، و آسیب جسمانی به بیمار وارد شود، پزشک قصاص یا تعزیر نمی شود

برائت نامه صرفاً نسبت به مسئولیت مالی پزشک از بابت دیه و خسارات بدنی می باشد یعنی اگر برائت نامه گرفته شود، و شرایط مقرر در ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی رعایت شده باشد، در صورت ورود آسیب به بیمار، پزشک مسئولیتی از بابت دیه و خسارات بدنی به بیمار ندارد

ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی:

بند ۲) هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی آن و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام شود (جرم نیست) در موارد فوری (اورژانس ها) اخذ رضایت ضروری نخواهد بود.

ماده ۳۲۱ قانونی مجازات اسلامی:

هرگاه طبیبی یا ... قبل از شروع درمان از
مریض یا ولی او ... برائت حاصل نماید، عهده
دار خسارت پدید آمده نخواهد بود.

ماده ۶۰ قانونی مجازات اسلامی:

چنانچه طبیب قبل از شروع درمان یا اعمال جراحی از مریض یا ولی او براءت حاصل نموده باشد، ضامن خسارت جانی یا مالی یا نقص عضو نیست و در موارد فوری که اجازه گرفتن ممکن نباشد پزشک ضامن نیست.

ماده ۳۱۹ قانونی مجازات اسلامی:

هرگاه طبیبی گرچه حاذق و متخصص باشد در معالجه‌هایی که شخصاً انجام می‌دهد یا دستور آن را صادر می‌کند هر چند با اذن (رضایت - اجازه) مریض یا ولی (سرپرست) او باشد، باعث تلف جان یا نقص عضو یا خسارت مالی شود ضامن است.

ماده ۴۹۶ قانون مجازات اسلامی

پزشک در معالجاتی که دستور انجام آن را به مریض یا پرستار و مانند آن صادر مینماید، در صورت تلف یا صدمه بدنی ضامن است مگر آنکه مطابق ماده (۴۹۵) این قانون عمل نماید.

تبصره ۱ - در موارد مزبور، هرگاه مریض یا پرستار بداند که دستور اشتباه است و موجب صدمه و تلف می شود و با وجود این به دستور عمل کند، پزشک ضامن نیست بلکه صدمه و خسارت مستند به خود مریض یا پرستار است.

تبصره ۲ - در قطع عضو یا جراحات ایجاد شده در معالجات پزشکی طبق ماده (۴۹۵) این قانون عمل می شود.

ماده ۴۹۷ قانون مجازات اسلامی

در موارد ضروری که تحصیل براءت ممکن نباشد و پزشک برای نجات مریض، طبق مقررات اقدام به معالجه نماید، کسی ضامن تلف یا صدمات وارده نیست.

نکته آخر

بیمار و سرپرست او به پزشک اعتماد دارند، به او اجازه می‌دهند که عمل جراحی را انجام دهد و حتی اگر صلاح دانست «قطع عضو» صورت گیرد.

راجع به عوارض ناخواسته درمانی او را «بری الذمه» می‌کنند و دست او را باز می‌گذارند؛ ولی توقع دارند از استاندارد مناسبی بهره مند گردند.

آنها برای عوارض ناخواسته «برائت» داده اند نه برای قصور پزشکی. پس اگر قصور رخ دهد و موازین علمی رعایت نشوند موضوع همچنان در نظام پزشکی و دادگاه قابل تعقیب است.

با تشکر از حوصله شما